

ОГЛЕДИ

УДК: 323.1(=163.41):271.22(497.11)
Примљено: 2. новембра 2009.
Прихваћено: 10. децембра 2009.
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао
број 4/2009.
год. 16. vol. 26.
стр. 325-336.

Буро Бодрожич

Институт за политичке студије, Београд

СРПСКА НАЦИЈА – ПОРЕКЛО И ЕТОС СРПСКОГ НАЦИОНАЛИЗМА

Сажетак

Сваки народ, да би постао и опстао као целина, мора имати духовну копчу која га држи на окупу. Такву копчу српски народ је нашао у својој, народној, цркви коју је, приволом цариградске патријаршије и у складу с канонима православне цркве, засновао Свети Сава. Тиме је створен основ настанку једне самобитне народне културе које нема без народног језика у цркви. Оснивањем аутокефалне Српске цркве Свети Сава је постао и оснивач српске нације. Оно што уједињује људе и држи их у моралном јединству није заједничко порекло већ заједничко веровање. Кад се поделило веровање, поделио се и народ – да се никад више не састави.

Опредељујући се за византијско православље које, између осталог, мање однорођује, Свети Сава је, заједно са својим оцем, одредио и историјску судбину свог народа.

Кључне речи: *религија, нација, православље, римокатолицизам, Српска православна црква, Свети Сава.*

Већ са примањем хришћанства, од латинских мисионара, започела је за словенске народе, који су им пали у део, и народна трагедија. Племенски живот, древни обичаји и духовне особине Словена попуштале су под теретом римског крста који су им нава-

лили латински бискупи. О некаквој самобитној култури, која би се развијала у знаку римске митре, није могло бити ни речи.

Са црквеним расколом започео је и раскол у словенскоме народу, па и на словенском југу. На тренутак се чинило да ће словенска снага оличена у нижем свештенству, тзв. глагољаша, одолети. Али, под теретом латинства из приморских градова и моћи његових бискупа, они су подлегли. „Да су – казаће Милош Црњански – католици глагољаша победили, једна би црква свакако била задобила и западне наше и источне крајеве и српска и хрватска средње-вековна просвета стопила би се у једно.“¹⁾ А како тога није било, започела је, по речима Црњанског, „наша најдубља народна несрећа“.²⁾ Да је словенство кренуло другим путем, питање је каква би му судбина била. „Да је верско просветни рад Тирила и Методија успео и обухватио све Словенство, ко зна – вели Црњански – не би ли дух који данас Европом влада био други и узвишенији.“³⁾

У одлучном тренутку, кад се решавало питање црквене самосталности Хрвата, хрватска народна црква није добила подршку својих владара. Они су стали на страну њених непријатеља. И то, по речима Пере Гавранића, у тренутку „када се нинска бискупија и кнез имадоше сложити у заједничкој тежњи, када су имали заједно решити задаћу црквене самосталности Хрватске – тада се је кнез приклонио непријатељу славенске народности“.⁴⁾

„Увек се вера лакше лепила за душу него знање о заједничком пореклу.“⁵⁾ Балкански простор не представља, у овом погледу, никакав изузетак. Појава да је разлика у вероисповести делила припаднике једног етнички истоветног народа запажа се на читавом европском континенту. Различита вероисповест поделила је католичке Фламанце од калвинистичких Холањана, иако они имају исти етнички корен и говоре истим језиком. Подела на протестанте и католике поделила је Ирце, као што, додуше у мањој мери, иста бољка мучи и немачки народ. Римокатоличка нетолеранција, нарочито од XVI века, направила је непремостив јаз између припадника истог етноса.⁶⁾ „Нетачна је – каже Милорад Екмечић – вр-

1) М. Црњански, *Свети Сава*, Београд, Луча, 1934, стр. 13.

2) *Исто*.

3) *Исто*, стр. 14.

4) Р. Гавранић, *Политичка повјест хрватског народа: од првог почетка до данас*, Загреб, Штампарија и литографија С. Албрехта, 1895. стр. 175.

5) М. Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања*, Београд, Завод за уџбенике, 2007, стр. 6.

6) *Исто*, стр. 7.

ло распрострањена теорија да су посебне цркве раздвојиле Србе од истородних Хрвата. Цркве су раздвојиле само Србе.⁷⁾

Нема доказа да је у доба Светог Саве и Немањића религија узета за вододелницу нација. Штавише, има трагова да су се и католички великодостојници у епископијама у Скадру, Улцињу, Свачу, а нарочито Котору осећали с православним епископима Зете и Хума као пастири истог народа.⁸⁾ Другачији је однос према католичким прелатима који управљају католичким делом српског народа, којем и сами припадају, него кад су у питању инородни.⁹⁾ Тврдња Милоша Црњанског, можда и превише смела, завређује пажњу: „Нигде скоро, кроз све те векове, црквени наш бој се не бије на догмама, него око националних питања, све у знаку против туђега подјармљивања.“¹⁰⁾

Жестоког антикатолицизма код Светог Саве, не може се рећи да је било. Можда и зато јер је главнина католика које је знао, нарочито према приморју и западним странама, припадала српском народу. То никоме па ни њима није било спорно. И зато је, по трагу оновремених извора, жешћих судара било с Охридском архиепископијом у којој су столовали Грци, него с католичким епископијама и епископима српске народности. Али ће доћи и друга времена...

Темељ народне културе могао је бити само у народном језику у Цркви, што је цариградска црква одобрила. И тако је започела живот наша словенска култура и на хришћанском учењу заснована просвећеност, којој су темељ положили словенски апостоли Кирил и Методије. А њени заштитници постадоше Немањићи, славна династија на чијем челу стоји велики жупан Немања који „и сад још светли из таме као дивна, наша, балканска, манастирска фреска“.¹¹⁾ Своје савременике импресионирао је богобојажљивошћу и мудрошћу; али и ударцима мача – без којих не бива државе. А он је нашу, српску, створио. С Немањићима је започела и српска државност и српска култура. И једно и друго, да се не зна шта је теже, тешко је и започети, а камо ли одржати, на овом, увек крвавом, делу земљиног шара.

7) *Исто*.

8) М. Црњански, *Исто*, стр. 132.

9) *Исто*, стр. 139.

10) *Исто*, стр. 140.

11) *Исто*, стр. 15.

То што је и једно и друго претекло, говори о чврстости темеља на које је постављено и намеће питање: од чега је дошла та чврстина?

Сваки народ, да би постао целином и као целина се одржао, мора имати духовну копчу која га држи на окупу и морално обједињава. Немогуће је то постићи само силом државне власти: „Ма колико да је државна власт велика, утврђује се само на јединству духовне свијести између народа и владе, на вјери народној.“¹²⁾

Први српски архиепископ постао је Свети Сава, а њега је наследио син његовог брата, краља Стевана Првовенчаног, Предислав који се замонашио и постао архиепископ под именом Саве II. Од највећег је значаја што су први архиепископи српске цркве потицали из владајуће династије. „Ова тијесна свеза – запазио је Перо Гавранић – владалачке породице с народом у стварима вјерозакона допринијела је много, да се је у Србији вјера развила као главна покретна сила народнога бића.“¹³⁾

„Тако је положен темељ оној тијесној свези, која се код Срба развила мало по мало међу црквеним и политичким односима тако, да је код Срба религија постала народном вјером, да су се вјера и народност слиле у један појам.“¹⁴⁾

Чувајући православно вероисповедање народ је чувао и своју народност. И обрнуто чувајући народност чувао је и своју веру и своју црквеност. О значају православља и народне цркве код очувања народности писао је, на основу непосредног увида и искуства, руски конзул у Босни и историчар Александар Гиљфердинг: „Србин православно где год живео: у Босни, Херцеговини, Далмацији, Угарској, Српској кнежевини, има поред цркве једну велику отаџбину: Српску земљу, која је, истина подељена међу многим владавинама, но која ипак постоји идеално као земља једног истог православног народа. Он има своје предање, зна за српског светитеља Саву, за српског цара Душана, за српског мученика Лазара, за српског витеза Марка Краљевића. Његов садашњи живот је повезан са народним тлом и са пређашњим животом.

Србин католик одриче све српско, пошто је православно, и не зна за српску отаџбину и српску прошлост. Код њега постоји само ужа провинција домовина: он себе назива Босанцем, Херцеговцем, Далматинцем, Славонцем, према области где се родио. Он

12) К. П. Побједоносцев, *Мисли о цркви, држави, вјери, народној просвјети*, Београд, Државна штампарија Краљевине Србије, 1899. стр. 1.

13) P. Gavranic, *Isto*, str. 282, 283.

14) *Isto*, str. 281.

свој језик не зове српским, него босанским, далматинским, сла-
вонским, итд. Ако он жели уопштити појам о том језику, назива га
нашким језиком. Он пита нпр. странца: Умијете ли ви нашки? Но
који је то "нашки" језик, он не уме да каже. Он зато не зна да тај
језик назове својим правим именом, јер он сам нема општу отаџби-
ну, опште народно име. Ван своје уже области у њега је само једна
отаџбина: Римо-католичка црква...¹⁵⁾

Можемо ли ми, упитајмо се, и разумети Доментијана, Тео-
досија и друге писце и књиге староставне у наше време. А колико
јуче, било нам је и теже. Тек кад су попустиле стеге једног поретка
и кад се ослободила људска природа, па видимо каква је, другачије
разумемо поруку старих писаца. Кад су нам некад саопштавали, на
пример: иде неки од Немањића са свитом и видевши ништог, заста-
не и нахрани га хлебом, и кажу да је светац, помислили би: јесте
како да није, остаће гладан због тога – застало му.

Данас, међутим, кад видимо ове што су дошли са сламарица,
којекаквих лежајева и лога, награбили се и избестили, и никог не
познају – можда ћемо и разумети. И кад их упитају откуд им то-
лики иметак, веле да им то припада јер су учени и стручни. И још
кажу да би имали и милијарде, кад би отишли у стране земље и
стране компаније, али их је задржала љубав према отечеству па су
се, ето, задовољили и милионима. А онај наш Немањић, из старих
прича, имаше осећај за оног који пати, па застаде. То јесте чудо
Божије. Можемо ли и замислити ко су били и на којој су висини
стајали?

Чуда не бива без Бога. А чудо над чудима је наш Свети Сава:
у пурпуру рођен, принц, напушта владалачки двор и престо одлази
на Свету Гору да би живео животом испосника. Враћа се у Србију
с достојанством епископа, држи сабор у Жичи и кликује: „Не пре-
зирите ниште, своје крви!“

Своје крви?!

А кад је то било?

У то време европско племство је било далеко од сваке поми-
сли да с обичним народом има ишта заједничко, најмање да с њима
дели порекло и да су исте крви. Веровали су да им се крв разликује
и по боји и по телесној температури.

А шта је идеја нације друго до признање ништих и да су сво-
је крви.

15) Према: Л. М. Костић, *Сабрана дела*, том 5, стр. 129.

Тако је, делом Светога Саве, постављен основ српске нације и одређен оквир српског национализма. „Наш национализам је – вели отац Јустин – освештан светосављем, и њиме ослобођен од шовинизма. Без светосавља, наш би се национализам претворио у неку блљтаву кашу безличног и обезличавајућег интернационализма и безкрвног космополитизма. Ако наша народна душа икада одступи од светосавља, одступиће од истине и правде и залутаће у прашуми дивљих шовинистичких жеља или у лавиринту људождерских интернационалистичких дела“.¹⁶⁾

Национално начело уткано је у аутокефалну српску цркву коју је, добивши приволу никејског патријарха и цара, у складу с канонима православне цркве, засновао 1219. године Свети Сава. Установио ју је и организовао тако да се она може ширити и на друге области, ван државног оквира тадашње Србије, уколико у њима живи истородан народ. Црква је задобила велики значај и вршила утицај у држави Немањића, здружила је своју судбину са судбином државе и династије и у највећој мери, у датим околностима и времену, постала национална црква. Тиме је наш народ постао верска заједница. У томе је разлог страдања: *страдање је крста добродјетељ* – али и залога опстајања. „Хтједоше нас искоријенити знајући да нас ни потурчити ни полатинити не могу, јер су наше цркве и наши манастири не само Божији, већ и народни.“¹⁷⁾

Канонизовање одређене личности, код српског народа и његове цркве, није увек везано уз чуда која су везивана уз њихово име, већ исто тако, и уз историјску улогу и значај у народном житију. Како је запазио Радован Самарџић: „Срби су родољубиву жртву схватили као богоугодно дело“.¹⁸⁾

Архиепископијски престо Сава је наместио у Жичи. Ту је освећивао епископе и одређивао им епископије, смењивао Грке и постављао Србе. „Епископијама својим он је оцртао географску карту српског елемента на Балкану и кад је под Турцима српска држава пропала, народ се склонио у његову цркву, једини кров над главом. Његова црквена организација показала се трајнија од свих других дела људских руку.“¹⁹⁾

Свети Сава је био у стању да прилагоди византијско правослађе, на ком се и сам васпитао, карактеру и потребама тог истог народа. Јер је „био и учен теолог, али и песник“ који је био у стању

16) Ј. Поповић, *Живот Светога Саве и Светога Симеона*, Минхен, 1962, стр. 185.

17) Д. Шимуновић, *Испод Динаре*, Загреб, Зора, 1946, стр. 237.

18) Р. Самарџић, *Косовско опредељење*, Београд, СКЗ, 1990. стр. 147, 148.

19) М. Црњански, *Исто*, стр. 93.

да својом проповеди такне у душу његовог народа. „Чистоћа православног учења и строго чување источног богослужења на народном језику, била су – бележи Никодим Милаш – основна обележја светосавске цркве, исто као што је обиљежјем њезиним било и то, да једина господујућа вјера међу Србима смије бити само православна вјера.“²⁰⁾

Савиним стопама, кроз најтежа времена српског народа, заједно с народом, по Савиној идеји кретала се и српска црква. Пример Пећке патријаршије то најбоље показује. Под окриљем Пећке патријаршије, васпостављене 1557. године, нашла се територија која је простором превазилазила површину Душановог царства. Под њеном јурисдикцијом стајале су се и области ван граница Турске, у Аустрији и Млетачкој Републици.²¹⁾ У многим стварима, до укидања 1766. године, надомештала је својим деловањем одсуство државне организације.

Васпостављање патријаршије, за шта је Макарије Соколовић уложио великог труда, ишло је за тим да спречи како пропадање српске цркве тако и њене пастве, која се у сталном сељењу, без вођа и водича, разливала и губила по широким просторствима. Путевима српских сеоба кретала се, сустопице с народом, и српска црква. Једино је она знала докле је тај народ стигао. Поставши врховна самоуправна институција српског народа под султановим суверенитетом, црква је, према приликама и потребама тренутка, отпочела своју мисију. Мере које су предузете добро су промишљене и показале се целисходним. Њена јурисдикција није се омеђила на простор бивше државе, нити ограничила на границе турског царства. Подручје свога деловања и делокруг своје надлежности патријаршија је везала за области насељене српским народом да би га окупила и њиме управљала. Принцип своје јурисдикције црква је одредила према начелу националне припадности и националне распрострањености. Никада ниједна српска институција није распротрла своје ингеренције на толики простор, већи него што је било Душаново царство, но што је то учинила Пећка патријаршија.

Али што је још важније, култ Светога Саве заживео је у обичном народу. Савина наука и његово тражење правде за обичног човека „своје крви“ имали су у себи национално начело. И српски народ га је препознао као свог врховног вођу и пастира чији су етички појмови усвојени и у најнижем друштвеном слоју. О никоме, у српском народу, није саткано толико легенди, прича и песама,

20) Н. Милаш, *Православна Далмација*, Нови Сад, Издавачка књижарница А. Пајевића, 1901, стр. 123.

21) Р. Самарцић, *Исто*, стр. 79.

као о Сави Светитељу. Ни за кога, на српској земљи, није везано толико топонима као за Светог Саву...

Величајући прошлост, оличену у држави Немањића и Немањићима самим, уздижући култ и ширећи легенду о Светом Сави, српска црква их је учинила баштином целог народа. Гледајући на иконостасу ликове својих владара тешили су се њиховом небеском славом. Колика је морална снага похрањена у народу види се по томе што је он, после дугог робовања, био у стању да устане и да своју државу, како рече Стојан Новаковић, васкрсне. Народ је одржала снага предања. Предање је непрекидно, у њему није само прошлост, већ и садашњост у којој је већ започела будућност. То је жива сила која се може схватити „као самосвест јединственог организма у коју је укључен читав његов претходни живот“.²²⁾ Такво, освештано предање може обитавати само у народној цркви. Народна црква, народни језик у служби и свештеници од свога рода и језика „који су из народа изишли и не одвајају се од њега ни у свјетским навикама ни у врлинама ни у *самим недостацима*; с народом стоје и падају“.²³⁾

Ми и данас желимо исто: своју народну цркву, а то значи свештенство од свога рода и слова и да су као и ми што смо, ни бољи ни гори од нас, па да заједно бродимо или заједно тонемо. Како каже пословица народа руског: *У пакао човек иде сам, у рај иде цело село.*

Народ се није одрекао царства већ царева, који закон погазише. Смиао своје историје и своју улогу у њој српски народ је „почео налазити оног часа кад је, сагласно идеји светосавља која је сачињавала основу његовог духовног живота, почео схватати да је царство на њему остало и да он, као наследник баштине Немањића, има за њу преузимати све већу бригу“.²⁴⁾ Тиме се један народ преобразио у нацију, у смислу и значењу које је овај појам добио у каснија времена. Обичан народ препознао је себе у идеји о држави коју, с призивом на стару, има обновити, баштинити и о њој се старати. У чему ће Радован Самарцић пронаћи основ за тезу: „Срби су постали један од првих народа на старом континенту који су образовали своју националну свест.“²⁵⁾

И онај Кочићев Симеун Пејић Рудар, ђак српске ћабе, манастира Гомјенице на Крајини љутој, казиваће да је на Кадиној луки,

22) С. Булгаков, *Православље*, Нови Сад, Књижевна заједница Новог Сада, 1991, стр. 82.

23) К. П. Побједоносцев, *Исто*, стр. 120.

24) Р. Самарцић, *Исто*, стр. 36.

25) Р. Самарцић, *Идеје за српску историју*, Београд, Југославијапублик, 1989, стр. 239.

од неког царског официра, испословао књигу да може скупљати прилоге за задужбине светих Немањића.

И данас се може чути од теоретичара са запада, али и наших који свет посматрају преко европских наочара, како ми, као и други народи у југоисточној Европи, имамо синдром „закасне нације“. Касно нам стигао одјек Француске револуције. Јесте – кад бисмо заборавили Светог Саву и његово дело. Али ми тада не бисмо били не закаснала, већ никаква нација. Јер све што је наше, вели Отац Јустин, Савино је: „А Косовско Еванђеље – сво је од Светога Саве. Јер, у чему се састоји оно? – У свенародном самоодречењу ради Христа: сав народ, са светим царем на челу, одриче се земаљског царства ради небеског царства, жртвује земаљско царство ради небеског царства.“²⁶⁾ Први који је тако поступио, одричући се земаљског зарад небеског, био је управо Свети Сава. „Зато је он духовни родитељ свих светих мученика косовских, на челу са светим великомучеником косовским – Кнезом Лазаром.“²⁷⁾ Све што је велико у српској историји, пре Косова, на Косову, после Косова, носи на себи печат Светога Саве.²⁸⁾ Што је свевремено увек је савремено. „Необорива је историјска истина: Свети Сава не стари, нити застарева; он је увек савремен, сваком поколењу савремен, свакој српској души савремен.“²⁹⁾

Идеја „царства небеског“, идеја је вечне слободе, слободе која се не поклања већ се до ње стиже „борбом непрестаном“, мучеништвом и жртвом. И никако дисциплинованом и строго хијерархизованом црквеном организацијом која влада савешћу својих поданика, држећи их под својом контролом. У том случају, својственом цркви на западу, доживљај Бога и призив Његовог имена у истој су сврси: устраши па владај. Свети Сава није претио вечним мукама и паклом. „Срби су се – каже Радован Самарцић – од Светог Саве заиста почели радовати.“³⁰⁾

Примеру Светог Саве следовали су и други Немањићи, а најпре његов отац. Кад је чуо за његов одлазак и кад га није успео повратити, пао је у очајање. Али као и код сваког верујућег човека, очајање због одласка сина у манастир, и код Немање и његове жене преобратило се у дивљење према њему и, наскоро, у намеру да му

26) Ј. Поповић, *Исто*, стр. 175.

27) *Исто*, стр. 175.

28) *Исто*, стр. 182.

29) *Исто*, стр. 183.

30) Р. Самарцић, *Косовско опредељење*, стр. 54.

се и сами придруже. Они су га – како казује Теодосије – у својим писмима, место сином, почели називати оцем и учитељем.

Немања је кренуо „трагом сина свога, заувек, у туђину и тишину“.³¹⁾ Дуга поворка у којој стари самодржац, праћен од новог и његове свите, све до грчке границе, морала је оставити силан ути-сак. У земљи у којој су се још испреплетали утицаји Цариграда и Рима одлазак старог самодршца у монашкој ризи, пут Горе Свете, определио је, занавек, пут целог народа. Немањин пример створио је занос и отворио пут православљу да дефинитивно овлада шумовитим српским планинама.

„И они међу потомцима Немање, за које заиста не може да се каже да су црквеног васпитања, а још мање биготног владања, и они у своме животу, пре или после, подлежу предању и сили успомена на првог архиепископа српског, брата и стрица крунисаних глава.“³²⁾

А и шта је друго српска повесница, вели Отац Јустин, него „непрегледна поворка сведока и сведочанстава о величини, о бесмртности, о христовности, о крстовности, о свеживотности, о свеживотворности, о чудотворности, о светости, о непобедивости, о еванђелској свепобедности Светога Саве.“³³⁾

Једном речју, рећи ће преподобни Отац Ђелијски: „Ко не нађе себе у њему, није наш.“³⁴⁾

ЛИТЕРАТУРА

- М. Црњански, *Свети Сава*, Београд, Луча, 1934.
 Р. Gavranjć, *Politička povjest hrvatskog naroda: od prvog početka do danas*, Zagreb, Štamparija i litografija С. Albrechta, 1895.
 М. Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања*, Београд, Завод за уџбенике, 2007.
 К. П. Побједоносцев, *Мисли о цркви, држави, вјери, народној просвјети*, Београд, Државна штампарија Краљевине Србије, 1899.
 Ј. Поповић, *Живот Светога Саве и Светога Симеона*, Минхен, 1962.
 Д. Шимуновић, *Испод Динаре*, Загреб, Зора, 1946.
 Р. Самарцић, *Косовско опредељење*, Београд, СКЗ, 1990.
 Р. Самарцић, *Идеје за српску историју*, Београд, Југославијапублик, 1989.

31) М. Црњански, *Исто*, стр. 48.

32) *Исто*, стр. 133, 134.

33) Ј. Поповић, *Исто*, стр. 166.

34) *Исто*, стр. 184.

Ђуро Бодрозић Српска нација - порекло и етос српског национализма

Н. Милаш, *Православна Далмација*, Нови Сад, Издавачка књижарница А. Пајевића, 1901.

С. Булгаков, *Православље*, Нови Сад, Књижевна заједница Новог Сада, 1991.

Djuro Bodrozic
Institute for political study, Belgrade

Summary

Each and every nation, in order to survive and be preserved as an entity, ought to have a spiritual “buckle” keeping them together. Such “buckle” Serbian people have found in their national church that had been established by Saint Sava under the order of the Constantinople Patriarchy and in accord with the canon laws of the Orthodox Church. In this way the basis for the emergence of one autochthonous national culture had been created, the culture that could not exist without national language being used in the church. By establishment of the Autonomous Serbian Church Saint Sava became the founder of Serbian nation. The thing keeping the people together and in moral unity has not been their common origin, but their common faith. When the faith had been divided, there came the division of the peoples, too, and they never came back together after that. Saint Sava, together with his father, had determined historical destiny of his nation when he opted to choose the Byzantine Orthodoxy that has not contributed to denationalization, among its other traits.

Key Words: religion, nation, Orthodoxy, Roman-Catholicism, Serbian Orthodox Church, Saint Sava

